

Як ми вбили російського міністра

||| ||| П Л Ё В Е ||| |||

в і споминів Бориса Савінкова.

Переклав

Др. Кирило Трильовський.

Коломия 1930.

ч. II. „Народня Бібліотека“ ч. II.

під заг. редакцією І. Голуба.

Як ми вбили російського міністра Плеве

зі споминів Бориса Савінкова.

Переклав

Др. Кирило Трильовський.

Видавництво „ЧОРНОГОРА“
Коломия 1930,

З друкарні М. Бойчука в Коломиї, Собіського 44.

Слово від перекладчика.

I.

Вважаю за відповідне подати Вп, читачам зі споминів російського революціонера Бориса Савінкова, опис страчення рос. соціал-революціонера (есерами) російського міністра прем'єра Плевве, одного з найбільш кровожадних та безпощадних реакціонерів поміж царськими ступайками на початку цього століття. На кожний масовий рух робучого народу мав він лише кулі, а для його провідників-революціонерів — шибеницю.

Боротьба з ним була ще й тому нелегка, бо був він дуже спосібний а фах політичного поліція знав з довголітньої практики.

Нічого дивного, що есери, що боролись за висвободження свого народу від царського чиновничого ярма — вважали за перший свій обов'язок усунути цього небезпечного реакціонера, зробити вго раз на все нешкідливим.

Історія російської революції в незвичайно інтересна і повчача.

Першим поважним повстанням Москалів проти самодержавної царської влади — був так званий бунт декабристів в 1825 році. З'організували його російські інтелігентні офіцери, котрі підчас воєн

з Наполеоном перебували якийсь час в західній Європі, запізналися з тамошніми кращими порядками та зі сводолюбними ідеями проповідуваними великою французькою революцією. Вони скористали зі смерті царя Александра I-го і хотіли впровадити насильно конституційний лад. До цього мав послужити бунт військ, котрі стояли під їх командою.

В означений день війська (впрочім цілком не свідомі того о що ходить) й справді вирокували на площу перед „зимовим дворцем“ в Петербурзі — але визначений революціонерами диктатор князь Волконський налякався в останній хвилі і не обняв команди.

Здезоргованих бунтівників легко удалося цареві Ніколі при помочи гармат розігнати. — Головні провідники — між ними і поет Рилев — згинув на шибениці — прочі пішли в Сибір та в каторгу.

Доперва в сорокових роках викрито новий заговор — так званих Петрашівців. Засуджених на смерть — між ними і пізнішого славного письменника Достоевського, доперва під шибеницею уласкавлено і післано в каторгу. Свої переживання в ній описав Достоевський в „Записках з мертвого дома.“

Російські поступовці бачили ті страшні злидні, які терпіли селяне від кріпацтва (панщини), і проти нього звернули передовсім свою боротьбу. Огненними словами виступав проти кріпацтва і наш Тарас Шевченко. Було це страшним насміхом судь-

би, що кріпацтво знесено в Росії безпосередньо по смерті Шевченка (1861 р.).

Рівнож і наш Марко Вовчок (Марія Марковичка) виступила проти кріпацтва в своїх оповіданнях (1858 року).

І ще вчасніше, бо вже 1847 р. виступив проти кріпацтва російський письменник Тургенєв а то в своїм оповіданню „Хорѣ і Калиничѣ“ (1847 р.). Заохочений успіхом того оповідання написав він цілий ряд оповідань проти „крѣпостного права“ котрі вийшли під загальним іменем „Записки охотника“ (мисливого, ловця), в 1852 році.

З польських письменників живучих в Росії — виступив проти кріпацтва перший Й. І. Крашевскі що мешкав між українським народом на Волині, а то в оповіданнях „Ярина“ (1842), „Будник“ і др. Він пятнував особливо знасилювання селянських дівчат і жінок польськими панами-дідичами.

Нарешті в р. 1861 знесено в Росії кріпацтво (в польських губерніях доперва 1863 року) але щож — великі посілости — подібно як і в Галичині зісталися і на далі за панами, а мужик мусів на тих ґрунтах за песій гріш на панів робити. Так є і досі в Польщі.

Однакож самого знесення кріпацтва в Росії — було ще замало, і надалі не було політичної свободи! І надалі панувала самоволя губернаторів, ісправників та всяких інших чиновників. Не було і свободи преси і тому один з найвизначніших поступовців Александер Герцен почав видавати за границею часопись „Колокол“ (Дзвін), де представ-

ляє на підставі точних вістей з краю (привожених головню тими, що їхали заграницю „на води“ і т. ин.) надужиття чиновництва. Герцен головню й причинився до скасовання кріпацтва. Кажуть, що цар Александер II. також дуже інтересувався „Колоколом“ — так, що міністри видавали нераз спеціальні числа для нього коли в правдимім „Колоколі“ було щось занадто для них прикре.

Письменник Тургенев представив в своїй повісти „Батьки і діти“ (1861) молодого чоловіка „Базарова,“ котрий бачить кращу долю для простого народа передовсім в тім, щоби знищити всьо старе, гниле. Його й названо в цій повісти нігілістом і від тоді через довгі часи називано російських революціонерів „нігілістами“ Головними ідейними провідниками в 60-их роках минулого століття були: Чернишевський, Добролюбов та Пісарев. — Чернишевський написав славу повість „Что дѣлать?“ котру в Росії мусів перечитати обовязково кожний поступовий молодець чи дівчина. Я сам учився на тім романі (пожиченім від пок. Наталії Кобринської — російської мови. Початок тої повісти надрукував пок. Ів. Франко в „Друзі“ на рік 1877.

Царський уряд не міг нічого Чернишевському закинути на докази — отже лише „адміністративним порядком“ заслав його на Сибір. — Кільканайцять літ пізнійше старався його викрасти з Сибіру славний революціонер Мишкін, котрий перебрався за капітана жандармерії і представив сфальшований документ. Він вже і уїхав з Чернишевським добрий шмат дороги — але його таки zde-

масковано і увязнено, а Чернишевського назад за-вернено. Мишкін згинув в страшній тюрмі Шлі-сельбургу.

„Нігілісти“ побачили, що царське самодержавє знести може лише сам простий нарід, коли зістане освідомлений.

І тому розпочали (головно в 70-х роках) те славне „хождение в народ.“ Нераз дівчата з найви-щих аристократичних родин — кидали своє пан-ство, перебиралися за простих селянок або робіт-ниць, шкіру на своїх білих руках спалювали ріж-ними квасами, щоби не було пізнати їх панскости — і ішли між простий нарід, щоби проповідувати між ним євангеліє революції.

Очевидна річ, що це майже все не вдавалося, а Тургенєв і про це „хождение в народ“ написав повість під заголовком „Новь“ (біля 1875 р.).

„Нігілісти“ видячи, що тим „ходом“ нічо-го не вдіють а до того притиснені звірським перес-лідуванням від царських посіпаків — примушені були взятись до „терору.“ Це слово значить тіль-ки, що „страх.“ Революціонери старались отже ки-нути на царських посіпаків страх в той спосіб, що посилали їм найперше осторогу, а як і то не по-магало то засуд смерти, котрий старалися потім безумовно виконати.

Одним зі славних перших терористичних ак-тів був вистріл Вери Зазуліч на генерала Трепова котрого вона й ранила. Трепов відвідував раз пе-тербургську тюрму, а тому що політичний вязень Боголепов не зняв перед ним шапки, то казав йо-

му дати буки. За те В. Зазуліч і покарала його. Веру Зазуліч поставлено перед суд присяглих, але цей освободив її від всякої вини. Жандарми хотіли її зараз по виході з суду вхопити та вивезти „адміністративним порядком“ на Сибір. Зібрана публіка однак взяла її в свою опіку, заховала перед жандармами і вона виїхала щасливо до Швейцарії. — Про замах Вери Зазуліч написав наш М. Драгоманів брошуру: „За що старика обиділи?“

Послідував потім цілий ряд дальших замахів: убито генерал-губернатора князя Крапоткіна і других кількох шпіцлів з поміж царських посіпаків, а закінчено убійством таки самого царя батюшки Александра II-го в марті 1881.

Один замаховець і сам згинув відкиненої бомби, других — між ними і Зофію Перовську, дочку губернатора оренбургського — повісили. Про неї то писав наш Франко сидючи в тюрмі 1889 р.:

„а дівчина голубка на бульварі платком а не вояцькою трубою знак подав до криволиття й бою“

На жаль по смерті Александра II, реакція за царя Арєксандра III-го іще скріпилася а не поменшала вона і за Николая II-го.

І ось повстав нова — соціялістично-революційна партія (есерів) і та примушена в знову братися до терору. Одним з визначніщих членів та провідників тої партії був власне Борис Савінков, з котрого споминів подавмо оце інтересне оповідання про убиття міністра Плеве.

Тут зауважати мушу, а і Вп, читачі певно це спостережуть, що така гостра боротьба з царським

чиновництвом була можлива лише при помочи величезних капіталів, тому що безперестанні переїзди з місця на місце (також і заграницю), оплата готелів, закупно повозок і таке инше — вимагало дуже великих видатків. Частину тих грошей здобували революціонери через грабування державних кас.

Польські революціонери з Пілсудським на чолі давали собі раду (в роках 1905—8) в цей спосіб що устроювали „експропріяції (вивласнення) на по-тягах, котрими везено державні гроші.

Опис одної такої експропріяції написаний теперішнім польським послом (П. П. С.) Квапінським котрий сам брав у ній участь — помістив я перед двома роками в моім перекладі в „Народнім Слові.“

Сам Пілсудський брав також участь в одній такій експропріяції — як мені про це писав Квапінський — а то під Безганами.

Але російським революціонерам прийшла на поміч таки й сама російська суспільність Були це нераз навіть і дуже високі аристократи та великі капіталісти, котрі симпатизували з тим революційним рухом. Вони з дуже великими острожностями та всеж таки находили способи, щоби нераз дуже великі суми передавати до рук революціонерів. Вони були переконані, що гроші будуть добре ужиті і тому не жалували їх.

Зосібна по кожнім важнішим революційнім ділі як нпр. по замахові на якогось поліційного достойника — сипались гроші зі всіх боків, бо і середно заможні люде, а навіть і бідніші зносили та-

кож свою лепту на річ боротьби з утиском і неправдою.

І лише в цей спосіб можна було з повною певністю виконувати революційні пляни, отримані з величезними видатками.

Підчас останньої російської революції прийшло до великих непорозуміннь, а навіть до боротьби поміж самими революційними партіями. Большевики взяли верх над меншевиками та над есерами і в той спосіб і есер Борис Савінков знайшовся на еміграції.

Його однак тягло конче назад до краю і він за дозволом большевицького уряду повернув до Союзу Савітських республік. Та тут його з незначної причини ув'язнено, а в якийсь час прийшла відомість, що він вискочив через вікно, що було на коритарі в тюрмі та забився.

Д-р. К. Трільовський

Як ми убили російського міністра Плевве.

I.

Моя втеча.

На початку 1902 року заслав мене російський уряд „адміністративним порядком“ до Вологди а то з нагоди процесу двох соціалістичних груп „Соціалісти“ та „Робітничий Прапор.“

У Вологді вступив я до місцевої партії соціал-революціонерів (в скороченю: „есерів“) і тоді то я перший раз познакомився з ідеєю терору.

В червні 1903 р. утік я заграницю. Приїхавши до Архангельська над морем залишив я мою валізу на залізничім двірці на переховання а сам пішов шукати того чоловіка, котрого адресу дала мені есерівська організація в Вологді. Цей чоловік мав мені подати інформацію, в який спосіб мігби я перешварцуватися до Норвегії.

І справді він мені сказав, що власне за годину відпливає до Норвегії корабель „Цар Миколай I-ий.“

З огляду на це я вжене мав часу вертати на двірць за свою валізою і тому я так як стояв — без пашпорту і без моїх річей закрався на корабель до каюти II-ої кляси.

П'ятого дня, коли корабель уже допливав до

пристані Варангер приступив я до молодшого штурмана та й кажу:

„Я їду вправді до Печеньги (последний порт перед норвежською границею) але хотівбим перед тим заглянути ще до місточка Варде (перший порт в Норвегії). Як би це мож устроїти?

Штурман глянув на мене уважно та й питає:

„А ви з риболовської бранжі?“

— З риболовської.

„То ми це вже якось устроїмо. Чому-би ні?“

— Колиж-бо я не маю заграничного пашпорту!

„До чорта вам пашпорт! Я мешкаю власне у Варде, то вас вже заберу якось з собою і ви в мене переночуете. А завтра, досвіта вернете разом з нами назад по Печеньги. Купить лише карту до Варде.“

Так я й зробив, а діставшися до Варде на норвежським боці, — я вже не був дурний вертати до Росії але через Норвегію та Німеччину чкурнув до Женеви в Швейцарії. Тут я пізнався з цілим заграничним російським революційним осередком.

Одного дня, коли мого шляфкамрата не було дома — увійшов до нашої кімнати чоловік так біля 33 років. товстий, з широким мертвим, немовби з каміння витесаним та недвижимим лицем, з великими чорними очима.

Був це Евген Азеф.

Він прийшов, щоби мене випитати, що я думаю про терористичну акцію. Від того часу він ще нераз заходив до мене. Він мало дуже говорив,

але тим пильніше прислухувався. Одного дня каже він мені :

„Но — крайний час їхати вам до Росії. Доки що виїдьте з другим ще товаришем з Женев та замешкайте в яким іншим місточку в Швейцарії та добре уважайте, чи не слідять за вами які російські шпіцлі.“

Слідуючого дня виїхав я з тим другим товаришем до Фрібургу в Швейцарії. Там дві неділі пізніше відвідав нас Азеф і перший раз подав нам до відома плян замаху на міністра Плевве, не сказав нам однак хто ще у нім буде брати участь.

А плян той був ось який:

Звісним було, що Плевве мешкав в палаті департаменту поліції (Фонтанка 16) і що він їздить кожного дня з рапортами до царя а то до Зимового Двірця, до Царського Села або до Петергофу. Це залежало від пори року, отже від місця побуту царя.

Тому що далеко легше було убити Плеввого на вулиці чим в дома — то постановлено установити над ним безупинний догляд. Той догляд мав нам подати докладні інформації що до того як Плевве мав розложений свій день, в котрих годинах він виїзждає та як виглядав его карета і його окруження. Коли ми зберемо ті докладні дані — будемо могли приступити до посліднього акту, то в до кинення бомби.

З уваги на це, що цього міністра дуже пильно бережено — треба було для слідження його лютий, котрі з уваги на своє заняття були майже

безперервно на вулиці, як от на приклад: рознощики часописей, візники („ізвощики“), вуличні торговці і т. інші.

Ми постановили отже, що один з товаришів купить повозку та коня і пічне розіжджати по Петербурзі яко візник, а другий знову купить собі ліценцію на вуличну продаж папіросів. Я дістав припоручення збирати від них інформації та кермувати цілим тим наглядом над міністром.

Цей плян уложив Азеф, а був він дуже простий. Та власне дякуючи своїй простоті давав він нам велике „фор“ зглядом поліції. Тяжко було припустити, щоби поліція впала на думку що члени боввої організації (боївки) розіжджають яко „ізвощики“ по місті, або що вони торгують по вулицях папіросами.

Азеф закінчуючи нараду зі мною про той замах сказав з переконанням:

„Коли лише не знайдеться поміж нами який провокатор — Плевє буде убитий.“

Один з наших товаришів забрав з собою громову ртуть і виїхав до Росії.

На початку паделіста 1902 року поїхав і я до Петербурга. Не знав я нічого ані про склад організації, ані партійних кличів, після котрих можна було розпізнати її членів, ані їх адресів. Всьо то мав мені доперва на місци сказати Азеф, на котрого мусів я ждати. Він обіцяв мені, що приїде зараз за мною.

II.

„Добрий день пане Семашко!“

В Петербурзі замешкав я в „Північнім Готелі“ та замельдувався яко Семашко а то відповідно до того, на яке імя звучав мій сфальшований пашпорт.

Того самого дня вечером пішов я на умовлену ще в Швейцарії стрічу з тим товаришем боввиком, котрий виїхав до Росії передімною.

Він мав ждати на мене що днини на Садовій вулиці, на відтинку поміж Невським Проспектом а Гороховою.

Коли я вже почав тратити надію що його побачу — почув я нараз за мною голос:

„Барін! (пане) купіть собі у мене папіросів марки „Голубчик“. Десять штук лише пять копійок!“

Я оглянувся: той, за котрим я глядів — стояв передімною. Був він убраний в півкожушок, та мав на переді білий фартух Лице мав він не мите але бліде, бороду неголену. На шию завісив він собі немов велику стільницю з цілим крамом ріжних предметів. Були там папіроси, сірники, мошонки на гроші та інші дрібниці. — Я удавав що буцім то у нього торгую, а тимчасом шепнув йому до вуха, в котрім ресторані та о котрій годині малися ми зійти.

І справді — дві години пізніше сиділи ми вже в однім бруднім ресторанчику. Він оповів мені, що разом з „ізвозником“ надзирають вони пильно дім, в котрім живе Плевє і раз уже удалося їм бачити його карету: запряжені в неї чорні коні, а на кізлі сидить погонич з медалями на грудях та льокай в ліберії. За каретою, для більшої безпеки їдуть однокінкою два шпіцлі.

Мій товариш був вдоволений з висліду їх обсервації але дуже жалувався на той свій „фах продавця папіросів“.

Вулична, городська поліція гонить його з місця на місце, а не раз приходило до сварок з другими конкурентами. Він завидував нашому „ізвозникові“, котрого ніхто не чіпається.

Коли я однак пізніше побачився і з „ізвозником“, то цей знову жалувався, що мусить все стояти до розпорядимости публіки, а це відтягає від обсервації.

Так проминуло вже шість неділь, а Азеф як не приїжджав так не приїжджав. Ми провадили однак наші обсервації дуже сумлінно дальше — але наші нерви були чимраз більше напружені.

Пізніше показалося, що Азефа задержали за границею справи в звязку з виробом і доставою динаміту.

Щоби однак довідатися чогось про Азефа їздив я до Вільна куди мав я — (очевидно в голові) — організаційні адреси, але там також нічого про нього не знали. Стративши вже всяку надію на стрічу в Азефом вернув я до Петербурга та за-

їхав до готелику „Росія“ при вулиці „Мойка“.

Одної днини хтось отворив злегка двері до моєї кімнати, а в них з'явилась якась голова але скоро подалась назад. Зараз потім застукав хтось до дверей. Я сказав „прбшу“ — а тоді увійшов до кімнати якийсь брудний, нужденно убраний Жид, так коло сорок літ віку. Витягнувши ід мені руку сказав:

„Добрийдень пане Сзмашко!“

Я глянув з подивом на него, а він по хвилі мовчанки видячи, що я не відзиваюся говорив дальше:

„Я є вильнянин. Я також приїхав з Вильна.“

Я зараз зрозумів, що він міг знати про мою подорож з Вильна або обсервуючи мене підчас їзди (де я всіх), або побачивши на моїм пашпорті виленську стампілю. Але пашпорт мій був у портівра і він міг показати його лише урядовцеві поліції. Тому не мав я найменшого сумніву, що маю до діла зі шпіцлем. Я сказав: „Прошу сідати. Чим можу вам служити?“

Мій непожаданий гість сів собі за столом, плечима до вікна. Я мусів отже сісти лицем до світла. А він підпер голову рукою, та підсміхуючись уважно в мене вдивлявся.

Я повторив отже мов питання:

„Чим можу служити?“

Він на це відповів, що зветься Гашкес, що є редактором і видавцем торговельно-промислової часописи і тому просить мене о співробітництво.

Я на це сказав гостро :

„Я не в дневникарем, але представником одної торговельної фірми.“

„Що то значить, що ви не в дневникар? Що то шкодить, що ви в представником фірми? Ни — якої то фірми в ви представником?“

Я встав з крісла.

„Перепрашаю вас пане Гашкес — сказав я — але не бачу, чим би я міг бути вам пожиточним.“

Він отже забрався, а вскорі за ним вийшов і я.

На вулиці побачив я Гашкеса як він ніби дуже пильно приглядався ювелерській виставі. Кількадесят домів дальше — двох якихсь драбугів в високих чоботях та баранкових шапках студювали виставу з дамськими плащами.

Я звернувся на право та рішучим кроком перейшов попри Гашкеса. Він відступив від виставового вікна, й безлично підсміхаючись пішов за мною. Я всів до повозки, а Гашкес негайно всів до другої. Я зрозумів, що кожної хвилі можу бути арештований.

Більше як три години гонив я так по Петербурзі — пересідаючи з повозки на повозку, з трамваю на трамвай.

Вечером найшовся я далеко за городськими рогачками, посеред огородів і пустель. Навкруг мене не було живого духа. Я рішився дати знати товаришам, що мене постигло та не вертати вже до готелю. Я рішив також не ждати вже довше на Азефа і паспорт Семашки звернув на себе вже очевидно увагу поліції. Я не мав другого а мешкати довший час без паспорта було великим ризиком.

Я перейшов отже через Садову вулицю, а переходячи коло продавця папіросів — шепнув йому, що за мною слідять.

І я таки тієї ночі виїхав з Петербурга.

Один з товаришів подав мені ще передтим — про всякий случай — адресу одної жидівки в Сувалках, при допомозі котрої можна було перешварцуватися через границю. Коштувало це лише 13 рублів, в чім вже був заплачений і салдат з пограничної сторожі.

Таким то робом я замельдувався по раз другий у моїх, есерівських властей в Женеві.

Я висказав мов здивовання що ми, в Петербурзі не могли були діждатися Азефа. Полишені власним силам — ми не є в силі виконати замаху на Плевого. Що до мене — то я волів би працювати в якій іншій, меншій справі, як на приклад при приготуванні замаху на київського генерал-губернатора Кляйгельса.

Мені відповіли, що Азеф уже виїхав до Росії, а коли я не мав відомости про це, то лише з мові власної вини, тому що я не подав докладної адреси, на котру мені мали писати.

Остаточно — казали мені назад до Росії вертати. — Я заявив на це, що не знаючи людей, не маючи адресів, ключів і т. ин. знову наражу себе і двох моїх товаришів на цілком безцільне виживання.

Тоді то доперва запізнали мене зі станом боевої організації, і що крім мене і двох моїх петербургських товаришів належить до неї іще якийсь

Покотилів та два бувші студенти: Швайцер та Сазонов. Швайцер (партійний псевдонім його був „Павло“) та Покотилів („Алексей“) мали уже потрібний динаміт і ждали на Азефа Швайцер ждав у Ризі, а Покотилів в Москві.— Сазонов („Авель“) мешкав в Твері та практикував там на „ізвозника“: він мав зістати ним в Петербурзі.

Я не знав лично ані Швайцера, ані Сазанова — але для мене було ясным, що в неможливістю з такими малими силами вислідити та убити Плевого, а то тим більше, що Швайцер і Покотилів не мали брати участі в обсервації на вулицях.

Тоді-то на мою прозьбу додано мені пробуваючого власне в Женеві молодого революціонера Каляєва.

III

Неудачний замах.

В Москві ждав я кілька днів на Азефа, Каляєв і я мешкали у двох ріжних готелях та сходилися разом лише рідко коли і то вечерами.

З кінцем січня приїхав нарешті до Москви Азеф а побачивши мене запитав:

— Як сміли Ви виїхати з Петербурга?

Я на це відповів йому, що я тому виїхав, бо не мав від него ніякої вістки та й ще тому, що мій паспорт зістав „всипаний“.

На це Азеф зморщив чоло і сказав: „А Ви і ломимо цього не мали права виїжджати.“

— А Ви чи мали право сидіти за границею

більше як місяць, хотя б прирекли, що прийдете до 3 днів.

„Мене задержали партійні справи.“

— Мене то нічо не обходить. У всякому разі Ви полишили нас в Петербурзі на ласку Божу.

„Вашим обовязком було слідити Плевого. А чи Ви слідили?“

Я йому оповів отже про висліди наших обсервацій.

„То цього не багато. Збирайтеся і звольте негайно назад їхати до Петербурга.“

Я йому відповів на це, що власне в тій ціли вернув я до Росії, та ще додав, що приїхав зі мною також Каляев й що ще один рішучий товариш жде в Женеві на візвання.

По нараді рішили ми, що Каляев віднайде тих двох товаришів з котрими я попередно в Петербурзі працював і що оба вони візьмуть там на себе ролю „ізвозчиків“. Азеф делгував мене до Москви і Риги щоби стягнути Покотилова і Швайцера.

Рішено стягнути того товариша, що ждав в Женеві і іслати його поки що до Новгороду.

Покотилев мешкав в готелю „Париж“ при Тверській вулиці. Я іслав йому письмо та назначив сходини в реставрації „Яр“. В „Ярі я його ледво пізнав.

Замість типового женевського емігранта станув передімною багатий російський „барін“ з блідим лицем та з довгою, золотистою гарно виплеканою бородою.

Навіть екземи, на котру терпів не можна було завважати. Цього вечера оповів він мені свою біографію.

„Знайте — говорив він мені — що то я хотів убити Боголєпова. Тим часом Карпович перебіг мене... потім знов Балмашов... я заявив, що не можу довше ждати і що перший з ряду замах належить до мене. Приїхав до Полтави Гершуні і було постановлено, що князя Оболенського я маю забити. Я отже лаштувався до цього.

— Аж нараз довідаюся, що не я але Кучара. Був він робітником то і йому дали першенство. І так він стріляв а не я, а тепер знов Плеве. Та це-го я вже нікому не відступлю. І бомба належить до мене. Я вже за довго на це ждав. Маю повне право на це.“

— Він говорив дуже збентежений а на чоло виступили йому з екземи дрібні краплини крови. Він багато пив але не був паний. Говорив він од-нак з чим раз більшим завзяттям:

„Я свято вірю в усьпіх та ждати дуже тяжко. Як довго вже я сиджу в Москві, жду, та переховую динаміт. Це вже цілком не можливе так себе довше мучити тим вичікуванням. Я вже довше не ви-держу.“

У відповідь на це повідомив я його про при-каз Азефа, щоби негайно їхав з динамітом до над-балтійського купелевого місця Цебетольт і там ждав на дальші інструкції.

З початком лютого поїхав я до Риги але там не застав я вже Швайцера, котрий вже виїхав був

до Петербурга. Супроти цього — і я туди поїхав.

Азеф припоручив мені прийти в ночі на костюмовий бал в Купецькій клубі, де мав мене познакомити з новими товаришами. Азеф взагалі поручав нам сходитися в публичних місцях, де легко можна пірнути в товпу не звертаючи на себе уваги шпігунів. Він був надзвичайно смілий при укладанню своїх плянів, але тим більше обережний при переведенню тих плянів в життя.

Точно в назначеній порі явивсь я на маскарад. Вскорі побачив я як увійшов Азеф і привитався з якимсь невисоким, сильно збудованим та елегантно убраним молодцем, що міг мати біля 35 літ. Цей молодець мав підстрижені вуса і виглядав на чужинця. Був це власне Швайцер, що мешкав в Петербурзі за англійським паспортом.

Швайцер робив від першого погляду вражіння чоловіка зрівноваженого і скупченого в собі. Не було в нім того вогню, що в Покотилова і в Каляева, одначе його зрівноважений спосіб говорення та спокійна певність з якою висказував він свої погляди полонила для нього людей зараз при першій зустрічі із ними.

Кілька днів пізніше пізнав я пораз перший Сазонова. Ми умовилися, що товариші Мацєвський і Сазонов будуть на мене ждати яко ізвощики на розі Великого Проспекту і Шестої Лінії на Василівській Острові, а щоби я лекше міг пізнати Сазонова то стане він безпосередно за повозкою Мацєвського.

Я вже з далека пізнав на кізлі Мацєвського.

Мав він елегантну повозку, ситого коня та гарну упряж. Зі своїми підкрученими вусами і шапкою на бакир він дуже добре грав роль п-тербургського франта, — „ліхача.“ Зараз за ним стояла нужденна дринда, запряжена в худу шкапу. Її власник мав молоде, веселе лице і чорні сміючіся очі. Спосіб як він похилився на кізлі, вигляд його шкапи, ліберії і повозки були так типові, що я мав великий сумнів чи цей добряга в тим Авлем, про якого я чув від Азефа. Він весело і уважно придивлявся мені а Мацєвєвський лише незначно усміхнувся до мене та кивнув головою.

Тоді я підступив до повозки Сазонова і висказав условлений клич:

— Ідьте на Знаменку.

Такої вулиці, „барін“, тут нема. Така вулиця є в Москві — відповів Сазонов сміючись очима. Ми отже поїхали куда очі несли а шкапа ледви ноги тягла за собою. Сазонов обертався до мене зі свого кізла та оповідав мені в жартовливий спосіб про своє „ізвощицьке“ життя.

З його бодрого лица так і били спокій й веселість. Коли я з ним розійшовся а повозка зникла за рогом вулиці відчув я сильну охоту ще раз побачити ті веселі очі і послухати того рівного певного себе голосу.

Наша обсервація ствердила, що Плевє щоденно о год. 12 в полудне їде з рапортом до царя, котрий тоді мешкав в Зимовій Палаті. Плевє повертав або тою самою дорогою або вздовж Панталеймоновської вулиці. Ми мали в пляні його по дорозі

цапати. Покотилів, що мав дві бомби, мав випити перший а Боришанський рівнож з двома бомбами мав стати блище Неві. Сазонов з бомбою під фартухом повозки стояв на сторожі просто Департаменту поліції звернений лицем до Неві.

Також лицем до Неві стояв по другій стороні площадки перед домом Департаменту поліції Мацевський. Він добре бачив Пантелеймонську вулицю а коли би виїжджала карета Плеваго повинен був зняти шапку і в цей спосіб дати знак Сазонову. Нарешті на Ланцуховім мості стояв Каляев. Він мав також добрий перегляд на Пантелеймоновську вулицю а бачили його і Покотилів і Сазонов. Його обовязком було дати їм обом знак, колиби Плева вертав вздовж Летейного Проспекту.

В цілі усталення всіх подробиць зійшовсь я іще з Покотилівим та Швайцером на цвинтарі. Швайцер з властивим собі супокійним та зрівноваженим способом обговорював шанси замаху. Він мав тяжке завдання перед собою, бо на протязі одної ночі мав він приготувити 5 бомб та роздати їх рано товаришам.

Покотилів як звичайно горячився і висказував певність, що Плева — говорячи ловецькою мовою — „вийде“ не на Боришанського але просто на него. Він наставляв на це, щоби Боришанський колиби на нього виїхав Плева кинув свої бомби та втікав не в заулок але просто на нього а він вже своїми бомбами оборонить так Боришанського як і себе самого.

Нараз підчас нашої розмови вмашерував на

двинтар відділ поліції. Покотилів виняв револьвер і скорими кроками рушив в напрямі поліції. Швайцер однак стояв спокійно на місці з рукою в кишені в котрій мав револьвер. Лише з трудом догонив я Покотилова. Він відвернувся до мене і шепнув:

— Втікайте разом з Павлом а я їх тут через кілька мінут придержу

Я зловив Покотилова за руку: Що робите — кажу: Сховайте револьвер!

Він мені хотів щось відповісти, але власне в тій самій хвилі поліцаї звернулися в інший бік. Було очевидним, що вони прийшли сюди задля цілком іншої справи.

Ніч з 17 на 18 марта перебули ми разом з Покотиловом і розійшлися біля 8 год. рано. О 10 год. рано на 16-ій лінії Васілівського острова мав Швайцер вручити бомби боввикам. Іменно мав він підїхати в повозці Сазонова до означеного дому, де мав до нього присістися Покотилів, поїхати з ним до мосту Путкова а там забравши свою бомбу висісти з повозки. На його місце мав всісти ждучий там Боришанський. Той рівнож забравши свою бомбу мав висісти разом зі Швайцером так, що у повозці мала лишитись лишень послїдна бомба призначена для Сазонова.

Боришанський точно в призначеній годині явився на мості Путкова. Я видів як Швайцер підїхав до Покотилова і як Покотилів всїв до повозки.

О годині 12 в полудне ввійшов я до Літнього Саду а сївши на лавочку в алеї, що була рівнобіжна з Фонтанкою почав я ждати. Тимчасом Са-

зонів, Покотилов, Боришанський, Мацевський та Каляєв заняли свої становища. Минуло довгої пів години вижидання. Нараз рознісся гук і я підскочив на рівні ноги. На другім березі Фонтанки йшло однак вуличне життя звичайним шляхом і по людях не було пізнати ніякого занепокоєння. Показалося, що то був лише гарматній вистріл з Петропавловської кріпости для зазначення полудня.

В тій самій хвилі явився в брамі саду Покотилов. Він був страшно блідий та скорим кроком ішов до мене. В кишені його кобуха було видно виразні обриси бомби. Підійшовши до моєї лавки він тяжко сів на ній та сказав:

„Нічого з цього: Боришанський втік!“

— Хто втік?

„Боришанський!“

— Це не можливе

„Я сам видів: втік!“

Я вийшов з Покотиловом з Літнього Саду. На Ланцуховім мості, опершися о поруччя, з високо піднесеною головою і з очима впяленими в Панталеймоновську вулицю стояв Каляєв й так дуже кидався в очі а його напружена поза і упряме вглядування в Панталеймоновську вулицю так його вирізнявало з посеред прочої публики, що я не годен зрозуміти як могли шпіцлі від котрих аж роїлося на Фонтанці й на мості — не звернути на нього уваги. Пізніше він і сам оповідав, що був певний свого арештування, бо годі не арештувати чоловіка, котрий через цілу годину вистоює перед домом Плевого та обсервує входову браму до його

палати. А всежтаки помимо того переконання він послідній полишив своє становище, а то тоді, коли вже і Сазонов з Боришанським відїхали своїми повозками.

Заледви я з Покотиловом перейшов міст як нараз стійкові і шпіцлі почали кидати собою а від Неви до Фонтанки переїхала острим трапом карета з чорними кіньми, з вбраним в ліберію льокаем на кізлі. У вікні майнуло повне поваги лице Плевого. Покотилів захопив за бомбу, але карета була вже далеко і наближувалася до Сазонова. Ждучи на вибух ми аж задеревіли. Карета однак завершила безпосередно коло повозки Сазонова, впала в отверту браму палати та зникла нам з очей.

Тоді я повернув до Каляева і сказав йому йти на місце, на котрім — після попередньоїумови — ми мали зїтися на випадок неудачі замаху Покотилів підійшов до Сазонова та хотів найняти його повозку. Я зауважив, що Сазонов крутить відмовно головою. Тоді я підійшов до них та кличу:

— Ізвощик!

„Занятий!

Я ще раз повторив:

— Ізвощик! та знову дістав відповідь: „занятий!“

Я замовк та з подивом глядів в лице Сазонова що було дуже бліде. Я сказав отже по тихо:

— Забирайтеся звідси!

Але він знову порушив заперечуючо головою,

Я покинув його та звернувся до Мацевевського від котрого почув те саме: „занятий.“

Оглянувши Ланцуховий міст побачив я, що Каляев все іще на ньому жде.

І так вони отце ждали цілої пів години, хотя вже ніякої надії не мали.

Невдача Сазонова похедила з одного мало-значного збігу обставин, котрого однак ніколи не можна з цілою певністю предвидіти. Відповідно до умови Сазонов станув о годині 12-ій на своїм місци, лицем до Неви, так щоби видіти Мацевевського та до Фонтанки. Тяжку, семифунтову бомбу держав він на колінах, під ізвощицьким фартухом. Щоби її кинути треба було відпняти фартух а це вимагало кілька секунд часу. Стоячи просто палати Плевого і не приймаючи других обсталюнків — Сазонов стягнув на себе кпини других ізвощиків. Зцілого довгого їх ряду він відзначався власне тим, що стояв звернений цілком в іншу сторону тоді коли голови всіх інших коней звернені були в напрямі цирку. Остаточо ті висмівання примусили його до того, що й він поставив свою повозку так як і другі. В противнім випадку бувби стягнув на себе підозріння. Але тепер знов стратив він з очей Мацевевського і в той спосіб не було кому дати йому знаку, що Плеве їде. Так отже карета Плевого переїхала попри нього так скоро, що заки він її спостеріг тай міг витягнути зпід фартуха бомбу — було вже за пізно.

Та перша невдача багато нас навчила. Мизро-

зуміли, що на будуче треба буде сім раз приміряти поки раз відріжемо.

IV.

Смерть Покотилова і новий плян.

Ми умовилися, що зараз по акції зійдемося разом на Садовій вулиці в ресторані „Північний Бігун.“ Ідучи туди стрінув я по дорозі Боришанського.

Що з Вами товаришу Абрагаме — запитав я його. Ви втекли?

Він підніс на мене великі розмріяні очі. Я повторив отже запитання а він відповів:

Так є, я втік.

Як жеж Ви могли щось подібного зробити?

Боришанський нічого не відповів. Я глядів довго на його спокійне немов з каменя витесане лице і нарешті знова запитав його:

Говоріть чому Ви втекли?

Що за питання!... Коли вас слідять, то не будете втікати?

Слідили Вас?

Колиби не слідили то-бим не втік.

В тій хвилі ввійшов до реставрації Каляев. Сильно обурений запитав він:

А Ви чому втекли?

Боришанський глянув спокійно на нього і сказав:

А Ви чому втекли?

Боришанський глянув спокійно на нього і сказав:

А Ви що зробили би коли би Вас зі всіх бовків отруїли шпідлі?

Каляев замовк. Не було ніякого сумніву, що Боришанський говорив правду. Чипіти довший час з бомбою поміж шпідцями значило тільки, що на-ражувати на певну згубу і себе і товаришів і цілу справу.

І так плянований нами замах не повівся. Сидіти довше в Петербурзі було для членів боввої організації і безцільно і небезпечно.

Швайцер іще того самого дня виїхав разом з динамітом до Лібави. Боришанський до Бердичева, Каляев до Києва, а Покотилів до Динабурга, в котрім мав ждати на вислід замаху Азефа. Я лишився ще оден день в Петербурзі а вечером зійшовся з Сазоновом.

Ми поїхали разом на Острови. Коли ми ішли берегом моря я рішився остаточно спитати його:

Слухайте! Чому Ви властиво не хотіли відїхати від дому Плеваго?

Сазонов сидючи на кізлі відвернувся до мене та сказав:

— Бо я мав надію, що він знов виїде зі своєї палати.

Преці-ж Ви добре знали, що годі було чогось такого сподіватися!

— Так то правда! — відповів він та махнув рукою.

Я поїхав до Динабурга, де на дворці стрівув

мене Покотилова. Показалося, що він Азефа в Динабургу не застав.

Доперва пізніше вияснив нам Азеф, що будучи в Динабургу запримітив, що за ним слідять. Щоби отже затерти сліди за собою він через три тижні вдовж і впоперек їздив по Росії. Однакж тоді, в так важній порі могли ми його неприсутність толкувати собі лише тим, що його арештовано.

Переконаний, що без Азефа цлий апарат бової організації є занадто слабо злютований, був я думки, що не годиться докищо пориватись на великі річі але що треба початково зорганізувати якийсь менший, „провінціональний“ замах, і що доперва набравши вправи, можна буде знову взятися до справи Плевого. Каляев і Швайцер були рівнож мові думки, але Боришанський і Покотилова рвалися до повторення петербургської проби.

Ми прийняли отже компромісову постанову, котра звичайно є найгіршою. Швайцер, Каляев та Покотилова поїхали до Петербурга, щоби разом з Сазоновом та Мацвевським дальше пробувати замаха, на Плевого.

Дня 31 марта нічною порою в „Північнім Готелі“ Покотилова приготівляючи пораз другий бомби згинув від вибуху. Іменно треба було їх поновно набити, а то тому, що боввики відступивши від замаху мусіли їх розладувати, з огляду на дуже вражливий приряд запалюючий.

Були це дві скляні, навхрест зложені рурки виповнені експльодуючою і запалюючою матерією. Ті рурки мали декуди немовби бомблі, на котрі були

натягнені олов'яні тягарці. Коли таку бомбу кинено то ті тягарці розбивали рурки з котрих вилувалася сірчана кислота, запалюючи в той спосіб мішанину соли Бертолета з цукром. Запалення тої мішанини викликувало передовсім вибух перунової ртути а далі і динаміту, котрим була наповнена бомба. Небезпека, перед котрою немож було обезпечитись полягала в тому, що при набиванню бомби тоненьке скло рурок могло легко в руках приснути викликуючи тим самим експльо́зію.

Про смерть Покотилова довідалися ми з київських часописей. Був то для нас стократно більший, удар чим наша невдача з 18 марта.

По смерті Покотилова лишилося з наших динамітових запасів лише четверта частина. Мав їх в перехованню Швайцер, але щож коли з цього можна було зробити лише одну бомбу. Ми були думки, що одна бомба вистане для забиття Кляйгельса але що на Плевого не вистане лише один боввик. По нараді зі Швайцером і Каляввим порішили ми провадити дальше, в трійку справу Кляйгельса а товаришам петербургським: Мацвєвському, Борішанському і Сазонову приказати виїзда за границю.

Аж нараз появился в Києві Азеф а стрівши мене на конспіраційній квартирі різко спитав мене:

„Що-ж то знову нового ви видумали? Який сенс має замах на Кляйгельса? Чому властиво ви всі не сидите в Петербурзі? Яким правом дозволяєте собі змінювати самовільно постанови Центрального Парти́йного Комітету?“

З великим невдоволенням вислухав Азеф мої оправдання, тай гримнув на мене:

„А тощо знову за балакання, що ми не маємо достаточо сил для замаху на Плевого? То це вас збентежило. що Покотилів згинув? Мусите чейже бути приготовані на всякі можливі евентуальности. Ви повинні бути приготовані на це, що ціла бовва організація вигине аж до послідньої ноги! Якогож чорта вагавтеся ще?! Коли нема відповідних людей, то треба їх найти! Коли нема динаміту — то треба його зробити! Але ніколи не годиться кидати революційного діла! Плева мусить бути вбитий за всяку ціну! Коли ми його не вбємо, то вже ніхто сего не втне.

„Нехайже „поет“ (Каляев) їде до Петербурга та хай прикаже Мацеввському та „Авлови“ (Сазонові) лишитись на давних становищах. „Павло“ (Швайцер) хай сфабрикує динаміт, а Ви з Борішанським поїдете до Петербурга на роботу. Вже ми постаравмося іще кількох помічників звербувати!“

Однаковож ще того самого дня вернув з Петербурга Швайцер і звістив нам, що відповідно до нашого припоручення Мацеввський і Сазонов попродали свої коні та повозки, та що Мацеввський поїхав до своєї родини на провінції, а Сазонов через Сувалки їде за границу.

Ввиду цього Каляев рушив негайно до Сувалок, щоби його здержати та вислати до Харкова, де мала відбуватися рішаюча нарада.

Що до Швайцера — то йому дав Азеф адре-

су одного симпатизуючого з партією інженіра при котрого помочі мав він в одній земській лабораторії випродукувати один пуд то в біля дваїцять кільограмів динаміту. Так отже стояло перед Швайцерам дуже трудне завдання.

Потреба було в той спосіб не впадаючий в очі набути передовсім потрібні матеріяли (складові части), а при самій роботі задержати якнайстислійшу конспірацію. --- Нарешті було доконче давати собі якось раду з приладами дотичної лабораторії, котрі були призначені для цілком інших цілей.

Та Швайцер дав собі зі всім раду. Він постарався о підроблений сертифікат, на підставі котрого закупив потрібні матеріяли, та сам один — радше лише за відомістю, чим при помочі згаданого симпатика інженіра, приготував потрібну скількість динаміту. При тій роботі мало і він незгинув а виратував себе лише завдяки своїй холодно-кровности. Іменно—мішаючи желятину зроблену з краєвих хемічно нечистих матеріялів — запримітив він нараз у ній обяви розкладу, що грозило негайним вибухом. Не надумуючись багато вхопив збанок з водою та почав з гори лиш (нараз) ту воду на желятину. Струя води падаючи з гори на вибухову масу розприскала її на всі боки, а поодинокі краплі покрили праву сторону його тіла і там доперва вибухали. Він терпів отже сильно від попарення, але своєї роботи не кинув. Доперва сфабрикувавши тільки динаміту, як йому приказано він поїхав до Москви, до шпиталю.

В червні перевезли ми ввесь цей динаміт до Петербурга.

Однакож докищо — зіхалися ми у Харкові. Зібрався комплет людей випробованих і на всьо готових. Азеф виробив ось який плян;

Мацєвський, Каляєв і Дулєбов, революціонер, котрого ми тоді іще не знали, а котрий 1903 року забив в Уфі губернатора Богдановича — мали провадити обсервацію на вулиці. Каляєв і іще один новозвербований мали грати ролю продавців папіросок, а Дулєбов і Мацєвський мали удавати „ізвощиків“.

Що до мене — то я мав вичаймити в Петербурзі при вулиці, котрою їздив Плєве дороге, гарно умебльоване мешкання, та усадовитись у нім разом з мою „жінкою“, котру мала удавати товаришка Дора Брилянт. Нашим „льокаєм“ мав бути — Сазонов, а „кухаркою“ — стара революціонерка Івановська.

Та квартира мала подвійну ціль: передовсім Сазонов і Івановська мали бути ужиті до вуличної обсервації, а я мав купити авто, котре по думці Азефа було конечне в ціли приготування замаху.

Шоферки (кермування автом) мав навчитись Боришанський.

Одним словом — діла наші розвивалися прекрасно; Азеф вдунув в цілу нашу організацію нового духа.

Що до Дулєбова — то я пізнав його в Москві. Він мені вручив шість невеликих бомб македонського типу, котрі з припорушення Азефа мав

я здепонувати в депозитовій шафці якогонебудь банку. Квіт на той депозит найшли потім при а-рештованню Леонтової в маю, 1905 р. та й ті бом-би забрали.

Незабаром розїхались ми з Москви: Азеф в загальнопартійних справах над Воглу, — а Брилянтівна, Дулєбов і я — до Петербурга.

Тут Дулєбов купив зараз коня та повозку і став справдішним ізвозчиком. Я і Брилянтівна заїхали до „Французького Готелю“ — і я негайно кинувся шукати за Івановською.

Мешкала вона в робітничім окрузі Петербурга, на 5-ім поверсі одної кольосальної камениці. — Вона винаймала там „кут“ у одній робітничій сімї, а була замельдована яко Дарія Кирилова.

Драпаючися до неї по сходах — стрінувся я з якоюсь старенькою, обв'язаною хусткою бабою. Вона виглядала так типово як жєнщина „з люду“, що мені і через голову не могло перейти, що це може бути власне Івановська. Я задержав стареньку та запитав її:

— Мамуню! А де тут сидять Дарія Кирилова?

„Таж то голубчику — відповіла вона — таки я сама!“

Але я все ще не вірив. Старенька говорила чистим молодим петербургським дієлектом і я думав, що може случайно я попав на другу жінку з таким самим прізвїщем.

Видячи мою непевність Івановська підсміхнулась таї каже:

„Так, так — це таки я сама. Ось ходім та побалакаємо.“

(Увага перекладача. Чи читаючи цей уступ з оповідань російського революціонера не стануть нам слези в очах на вид такої посвяти, як тої революціонерки Івановської?! Ціле життя посвятила вона боротьбі за визволення російського народу зпід царської кормиги, ціле життя витирала вона царські тюрми, а оскільки була на волі — мешкала як проста робітниця між простими робітниками, щоби їх освідомлювати — а рівночасно -- помимо свого віку була все готова до такої революційної роботи, яку їй прикаже начальна, революційна старшина. Очевидна річ, що за цю роботу грозила їй шибениця — а для неї було це байдуже. Вчать нас „життя святих“ про різних святих, котрі постили, бичували себе, або як то „св. Симеон Стовпник“ ціле життя пересиджували день і ніч на стовпі бубнячи молитви!

Але щож доброго з того всього виходило для ближніх, для різних нещасних, котрих все так богато було і в на світі?! Нічого!

А візьмім тепер на увагу життя таких революціонерів як Івановська, Каляев, Покотилів і другі?! Хтож більше добра людству приніс: чи ті для нікого непотрібні „Стовпники“. чи радше ті російські революціонери, борці за свободу, повні посвяти справжні мученики за добро своїх ближніх?!

І кому належить властиво ставити пам'ятники? — Чи тим нічого непродукующим лінюхам, чи

тим, що продукували найбільше добро людства — свободу?).

Я винаймив помешкання при вулиці Жуковського у якоїсь Німки та грав ролю багатого англійця а товаришка Дора Брилянт удавала бувшу кабаретову співачку. Ми обов так знаменито грали ті ролі, що наша газдиня робила кілька разів Дорі пропозиції далеко кориснішої „посади“ (очевидно — чужої любаски).

Вона дивувалася, що не бачить на Дорі дорогого каміння та перлів та допитувалася як високі капітали я здепонував на її рахунок в банку. На це відповідала Дора, що жие зі мною з чистої любови а не для користи

Доперва тепер зжившися блище, пізнав я моїх товаришів.

Брилянтівна була це дівчина мовчазна, тиха та замкнена в собі. Вонаж ненавиділа убійства і вже сама думка про убивання ближнього проймала її жахом і обридженням. Та всеж таки вона признавала, що з уваги на брак свободи і утиск народа в Росії політичні замахи в конечні.

Тому-то просила вона, щоби ми і її дали одну бомбу.

Сазонов був це молодий, здоровий і сильний мущина. З його блискучих очей та рожевого лица, так і біла енергія.

Івановська перебула своє мученицьке життя на каторгах та засланнях. На її білім, старечім та поморщенім лиці ясніли добрі, материнські очі. Усі боввики були немовби її рідними дітьми, і вона всіх їх однаково любила. Тихо, зручно і в спосіб

що невпадав в очі сповнювала вона свою конспіративну роботу, вповні артистично, помимо своєї старости та зхорвання.

Як наша кухарка, увійшла вона в добрі зносини зі сторожихою а старший сторож камениці пив у нас в кухні що раня каву. Са-онов,яко наш льокай, почував себе сидячи в льожі портівера — немов у себе в дома. Він виловлював кожную сплетню яка кружляла в камениці та далі її пускав. Що до мене — то я мав вигляд людини „від гешефтів“ а Дора співачки.

Що дня приношено мені почту, а були це каталоги і цінники ріжних технічних фірм, котрі я спроваджував з Англії, Франції та Німеччини. Потім виходив я до міста — ніби то „до бюро“. В дійсности волочився я по місті в надії, що побачу Плевого. Це мені досить часто удавалося а наша домашня „служба“ також сповнювала вуличну обсервацію.

Наш правильно ведений спосіб життя та щедро роздаваний „трінкгельд“ виробили нам славу першорядних, „поважних“ льокаторів. Про всьо що говорилося в камениці інформував нас основно Са-онов. Він яко чоловік тверезий, письменний та з доброю платнею був немовби вимріяним кандидатом на жениха для служниць в цілій камениці та стояв в приятних зносінах з такими аристократами як портівер і старший сторож.

З кінцем мая приїхав Азеф. Він закрався вечером незауважений ані портівером ані сторожем

до нашої хати і мешкав у нас цілих 10 днів невиходячи ані разу від нас.

Підчас його побуту у нас лучилася ось яка пригода.

Вже від кількох днів запримітили ми, що на вулиці проти нашої хати крутяться шпіцлі. Ми були переконані, що це присутність Азефа стягнула їх сюди. Втім випадку ми могли сподіватися кожної хвили ревізії. Тим часом відносини портівера та сторожа зглядом нас цілком не змінилися. Ми в голову заходили, що це таке, тимбільше, що шпіцлі цілком не крилися але майже явно обставили кругом нашу каменицю.

Одної днини Сазонов стояв як звичайно в брамі зі сторожем та портівром займаючись сплетнями.

Нараз надїхав візник, з котрого висів адвокат Беренштам. Зараз за ним закрався шпіцель, до котрого підбігли сторож та портівер. І Сазонов хотів присунутись до них, але вони його відігнали.

Тепер вже було ясним, що то за Беренштамом а не за нами слідять.

Ми зараз дали знати про це нашому Петербургському Комітетові та вже не знаю чи він Беренштама про це повідомив.

А тим часом наша обсервація ішла своїм шляхом. Наші обсерватори навчилися аж до найбільших подробиць пізнавати карету Плевого і тих, що його окружали. З осібна дуже часто стрічав Плевого Каляев, котрий яко торговець папіросами мешкав на передмістю „кутом“ разом з п'ятьома ін-

шими такими товаришами і вів найдокладніше цілком таке саме життя, як вони.

В тій порі мешкав Плевелю задля свіжого воздуха на Аптикарськiм Острові і що четверга виїздив раннім потягом з рапортом до царя, що мешкав тоді в Царськiм Селі, Головна наша увага була звернена на ті поїздки, однак ми інтересувались і іншими регулярними виїздами Плевелю а то у вітвірки до Маршівської Палати на засідання ради міністрів.

Всі ми стало сторожили на вулицях, але до найбільшої вправи дійшов Каляев, котрий вже з числа шпіцрлів з розставлення поліції і т. и. навчився пізнавати, куди властиво поїде Плевелю.

Було це в червні, Азеф переконавшись, що наша робота гарно іде, виїхав до Петербурга. Цар в межичасі перенісся до Петрограду тому і Плевелю почав виїздити в четверги уже не на Царськосельський але на Балтицький Двірець. Справа вже вповні дозріла і ми всі зрозуміли, що ніяково вже довше відкладати виконання замаху. Власне в тім часі справи родинні відкликали Сазонова на бiк і тому ми постановили його „звільнити“. В тій цілі вхопилися ми ось якого підступу. Я збив був власне случайно зеркало, Сазонов пішов отже до льожі портівра і розпочав там голосно нарікати:

„А таке добре було місце — та щож?! пропало! Викидають мене!“

— Та за що? — питають,

„А ось — зеркало збив я!“

Портівра це дуже здивувало.

— Та чижби справді за зеркало? Цеж не може бути!

Сазонов вхопив себе з розпуки за голову:

— Та коби то ще? А то розбив я зеркало та збираю черепця... Але пані почула та як не крикне:

Гей ти сучий сину! то ти зеркало розбив? Ти каналів одна!

— Но, а ти що на це?

— Що я на це? а я кажу її: Сама ти каналія коли так мене прозивавш!

Портівр на це аж руки заломив:

— Але то з тебе раз дурак! та якже можна до своєї пані так говорити?! Но і щож було дальше?

— Та пані почала плакати і кричати... прибіг пан тай не кажучи ні слова дав мені в карчило хай викинув за двері.

Досить, що на тій нараді у будці портівера по всіляких висказах співчуття намовлено Сазонова щоби прийшов просити о прощення.

Але ми йому не простили і він ще цего самого дня виїхав. Зараз по тім я поїхав до Москви а на нашій квартирі полишились лишень Брилянтівна і Івановська. До Москви мав рівнож приїхати Каляев і Швайцер і ми мали там спільно обговорити остаточний плян замаху.

Швайцер однак спізнився і тому ми відбули нараду без нього.

З Москви Азеф і Сазонов виїхали над Волгу а я з Каляевем вертав до Петербурга. На Миколавським двірці саме перед відходом потягу зауважив

на пероні крепку статъ Швайцера. Я закликав його і він всів до нашого вагону та поклав свій пакунок на сіткову полицю. Потім вийшли ми на коритар вагону а він запитав що чувати.

Я свідомий, що наші обсервації вже цілком дозріли, сказав що приступаємо до виконання нашого пляну. Він усміхнувся вдоволений тай каже:

Я також маю вже всьо готове.

— То і динаміт Ви привезли?

— Очевидно; більше чим пуд (над 40 фунтів).

— А деж він є?

Сазонов кивнув головою в напрямі нашого купе.

— Що? на полиці?

— Так є. Але якби вибухнув то ми цього не почувмо, бо ми перші полетимо „до Бозі.“

* * *

Вернувши до Петербурга я не заїхав уже до свого давного помешкання. Замах був визначений на 8 червня, треба було отже поробити всі послідні приготування та порозумітись з товаришами що до всіляких подробиць.

Порішили ми, що першу бомбу кине Боришанський, другу Сазонов, третю Каляєв а четверту Сікорський. Був це молодий робітник, жид з Білостоку знакомий Боришанського, котрий його втягнув до тої акції. Він вже віддавна благав о дозвіл участі в замаху на Плевого уважаючи це за особлившу честь для себе. Цей Лейба Сікорський мав двацять літ віку, говорив дуже зле по російськи і

лише з великою трудністю визнавався у великім Петербурзі, котрий спричиняв в нього заворот голови. Боришанський ходив за ним як нянька, купив йому якийсь морський плащ, під котрим легко було сховати бомбу, та давав йому всякі поради та наставлення:

Однако Сікорский все якось не міг привикнути до нас, а коли мене перший раз побачив то почервонів мов рак. Я дав йому сто рублів щоби собі купив плащ і убрання. Він тоді почервонів ще дуще тай каже:

— Сто рублів! Я ще ніколи не мав в руках такої великої суми!

Зробив він на мене вражіння жвавого і рішучого хлопця, і я побоювався лише, щоби не засипав його брак знання російського мови та Петербурга.

Ми умовились що на випадок невдачі усі учілівші боввики мають віддати свої бомби Швайцерови, котрий мав їх, розладувати і переховати. Коли жби замах вдався то кожду незужиту ще бомбу треба втопити у воді. Ми це рішили тому так, що роздавання бомб як і збирання їх назад Швайцером було получене з безпекою. Ще більша безпека грозила при розладовуванню бомб.

Кожний боввик дістав докладну вказівку, де мав утопити свою бомбу. Каляев мав кинути свою до ставів при Петербургськім гостинци, Боришанський до ставу у селі Волинкі а Сікорский в Неві. В тій цілі мав він винаймати лодку в Петровськім Парку однакож без керманича. Я просив Боришан-

ського щоби йому спеціально показав де то в Петровський парк що той й зробив.

VI.

Поновна невдача.

Дня 8 червня приїхали Каляєв і Сазонов. Сазонов мав на собі плащ і шапку які носять залізничники. В тій порі з дворців Варшавського і Балтійського сунуло Ізмайлівським Проспектом багато залізничників то і він не стягав на себе нічії уваги. Каляєв парадував в шапці портієра з золотими гальонами. Боришанський і Сікорський ховали свої бомби під плащами.

Через цілу ніч Швайцер мешкаючий в „Гранд Готелю“ з англійським пашпортом, приготував бомби. На другий день рано підїхав до готелю зі своїм фіякром Дулебов. Швайцер вийшов з невеликою валізкою в руці, сів до того фіякра та поїхали на Ново-Петергофський Проспект, де мали надібати Сазонова. Я рівнож там ждав на нього. Але чи то Сазонов спізнився, чи може забув, в котрім місци мав ждати, досить що ми його там не застали. Каляєв ждав на Рижським Проспекті а дальше і ще на вулиці Курляндській ждали Сікорський і Боришанський. Тому що потяг відходив точно о годині 10-ій рано, а Плеве ніколи не спізнявся їдучи до царя, — то вручення бомб мусіло бути докладне на мінуту. Кожне спізнення баламутило цілу справу і могло її навіть цілком зіпсувати. Я з великою нетерпеливістю ходив сюди і туди по Новопетергоф-

ським Проспекті, але Сазонова все ще не було. Я глянув на годинник — не було і хвили до втрачення. В означеній мінуті надїхав фіякер Дулебова, що віз Швайцера. Я сказав йому, що нема часу ждати на Сазонова і тому повинен найперше найти Каляєва, вручити йому бомбу а тоді назад до мене вернути. Я сподївався що тим часом надїде Сазонов і також візьме свою бомбу.

Однакож коли Швайцер вернув, то Сазонова все ще не було. Тоді Швайцер поїхав до становища Боришанського та Сікорського, але ті не ждали вже довше але пішли прїч. В той спосіб одинокий лише Каляєв одержав бомбу. Коли нарешті стрїнув я Сазонова і заявив йому, що замах не вдався та що Швайцер вже відїхав, я аж перепудився глянувши в його лице: Якийсь надзвичайний корч болю і розпуки цілком викривив його лице. Він поблід, похилив голову долів та неговорячи нічого почав віддалятися від мене. Я догнав його на розі Ізмаїлівського Проспекту і власне в тїй хвилі гострим трапом переїхала коло нас карета Плевого. Минули добре нам знані чорні коні, льокай на кізлі та шпіцель на ровері недалеко лівого задного колеса карети.

А Сазонов все ще мовчав і так ми ішли аж надїбали Каляєва. В своїй портїєрській шапці він стояв рівнож блідий, з лицем поораним неспокоєм, та й таскав свою доки-що не потрібну бомбу. Лише він один стояв на своїм становищі з бомбою в руці і лише він один стрїнув Плевого з готовою до мету бомбою. Однако знаючи що другі боевики

неодержали бомб він нерішився кинути своєї, бо через те нарушивби революційну дисципліну.

Невдачний замах на довгий час відложивби справу убійства Плевого і ціла наша революційна організація горячо похвалила те заховання Каляєва,

Я визначив Сазонову сходуни на вечер в Зоологічнім саді а сам пішов я побачитись з Боришанським та Сікорським. Та нова невдача непригнобила нас так, як невдача з 18 марта. Ми бачили, що і місце і час були дуже добре вибрані: Плеве переїхав о означеній порі через Ізмайлівський Проспект. Ми бачили також, що не тяжко буде його цапнути, бо колиби в моїх або в Сазонових руках були бомби то легко булоб нам підбігти до карети Ми зрозуміли також і це, що невдача вийшла по просту в наслідок плутанини, котрої годі оминути коли в так короткім часі треба устави-ти на становищах більше число боевиків. Ми кріпили себе однак надією що за тиждень не повторимо наших помилок і скрутимо остаточно Плевому в'язи.

Каляєв віддав свою бомбу Швайцерови, котрий її розладував як в прочім і тамті три бомби котрих не вдалося йому доставити, кому було треба. Всі ми в виїмком „ізвозчиків“ та Швайцера, зібралися в Зоологічнім Саді.

Сазонов все й ще був пригноблений та мовчав, уважаючи себе за головного винуватця. Мовчали і прочі, бо всіх їх боліла невдача а ніхто незважився на це, щоби голосно про неї говорити. Нарешті Боришанський каже:

— „Між нами бракує по-просту бодай одного чоловіка з бородою. Тому і нічого дивного, що маємо лише самі невдачі.“

— Що хочете цим сказати?

Боришанський відповів ось що:

Ми всі люде молоді то й діла робити не вміємо.“

Сазонов почервонів але мовчав. З його лица було видно, що переживає велику муку а то так по причині своєї мнимої вини як і в наслідок прикрих слів Боришанського. Але Каляев не видержав і сказав:

Но, то хто тут властиво винуватий?

„Хто або я знаю хто?!“

— Ви самі найбільше виноваті. Коли-б ви були з Левком (Сікорським) не зійшли зі своїх становищ а діждалися приходу Павла (Швайцера) то не я оден був би одержав бомбу, а було би нас трьох а тоді могли ми були легко і без Якова (Сазонова) упоратись з Плевим.

Боришанський лише раменами здвигнув:

„Я не міг вже довше ждати. Я ждав так довго як було приказано. Чому спізнився Павло?!“

Каляев почав кидатись, бо малословність Боришанського все його сильно дрочила. Всім нам було тяжко на серцю і ми відчували, що нічо нам не може допомогти. Ми умовились отже що Сазонов, Каляев, Боришанський і Сікорський пойдуть до Вильна до Азефа та розкажуть йому про всьо, що лучилось а zarazом звістять йому, що маємо повторити замах в слідующий четвер 15 червня. Я та

Швайцер мали й надалі залишитись в Петербурзі.

В кінці обговорили ми докладно всі подробиці замаху 15 червня і товариші виїхали до Вильна. Азеф потішив Сазонова, котрий однак усе ще був пригноблений хочай як думаю не був він більше винуватий як ми прочі. Як показалося то він точно о означеній годині явився на призначенім для нього місци а коли мене не стрінув, то лише тому, що ми ждучи між десятою а дванайцятою на вулицях Роти, що перетинають Новопетергофський проспект не доходили аж до самих рогів а через то і не могли себе взаємно зауважити.

Вечером 14 червня зійшовся я зі Швайцером в театрі „Буф“. Власне цієї ночі ждала на нього велика робота: Він мав наново набити всі чотири бомби а то три: кожную шістьма фунтами динаміту а одну дванайцятьма фунтами динаміту.

Таку велику бомбу. рішилися ми спорудити тому, що динаміт, який вирабляв Швайцер з російських матеріялів був далеко слабший від заграничного. Швайцер був як все дуже спокійний але проти свого звичаю казав принести фляшку горілки. Поглядаючи на сцену сказав тихо:

„Дуже побоююсь за Сікорського,“

— А чому питаю?

„Не знаю чи потрафить затопити зручно бомбу.“

Швайцер лише раменами рушив.

Або я знаю?“ — каже.

— А коли його арештують?

— „Дарма! не можемо для одного ризикувати життя всіх. Я остаточно мігби наново бомби

розладувати але щоб для їх розачі пускати в рух наших фіякрів — це справа ризикозна. Взагалі я думаю, що як лише діло вдасться то кожний з нас, що по довершенім замаху лишиться ще при життю повинен негайно виїхати з Петербурга а не ждати на віддавання бомб.“

Швайцер говорив спокійно і рішучо а його думки були вповні слухні: бо годі було задля одного Сікорського наражати на небезпеку цілу організацію.

Пращаючися запитав іще Швайцер:

„А чи Сікорський знав де має затопити свою бомбу?“

Я відповів що не лишень знав, але навіть Боришанський на мов припоручення їздив з ним оглядати це місце.

Тоді Швайцер з очевидною полекшою відповів: „Но то вже певно дасть собі раду.“

Не знав він як ми заведемося що до цього.

При брамі парку Швайцер нагло повернувся до мене і запитав:

„Чи вірите в успіх?“

— Абсолютно!

„А я знаю на певно: Плевне завтра скрутить голову.“

То з певністю це знаєте?

„Так з певністю!“

І сміючися витягнув до мене руку:

„До побачення товаришу, завтра о дев'ятій годині.“

VII.

Смерть ворога народа.

Дня 15 червня. 1904 р. між восьмою а девятою годиною рано стрінувся на Николаївськiм двiрци Сазонова а на Варшавськiм Каляєва. Були вони повбирані так само як тиждень перед тим: Сазонов як залізничник а Каляєв як готелевий портiєр. Найблищими потягами приїхали на той самий двiрець Боришанськiй та Сікорськiй з Динабургу, в котрiм в останнiх днях мешкали.

Заки я позбирав тих своїх товаришiв то Дулевбов запряг коня до своєї повозки та поїхав до Пiвнiчного Готелю, куди заїхав був Швайцер. Швайцер сiв до повозки та поїхав на умовлені вже мiсце, де пороздавав нашим товаришам бомби. Найбiльшу, бо дванайцять фунтову бомбу призначили ми для Сазонова. Мала вона форму цилiндра, була обв'язана в газетний папiр та перев'язана шпагатом. Бомба Каляєва була обкручена хусткою. Каляєв i Сазонов цiлком некрилися зi своїми бомбами але несли їх в руках, Боришанськiй i Сікорськiй поховали свої бомби пiд своїми просторими плащами.

Цим разом удалася роздача бомб знаменито. Швайцер виконавши свою роботу вернув до готелю а Дулевбов станув зi своєю повозкою напроти Тех-

нольогічного Інституту Я мав його повідомити зараз по замаху про його результат. Мацевевський знов станув зі своєю повозкою над Обводним Каналом. Прочі — то в Сазонов, Каляєв, Боришанський, Сікорський та я зібралися коло церкви св. Покрови при Садовій вулиці. Звідси мали наші боввики вийти оден за другим в установленім порядку, а то перший Боришанський, другий Сазонов, третій Каляєв, а четвертий Сікорський. Вони мали перейти повздовж Англійського Проспекту та Дервною вулицею, а нарешті побережем понад Обводний Канал мали піти на стрічу Плевому. Час був вичислений в той спосіб, щоби вони ідучи мірним кроком стрінули Плевого на Ізмайлівським Проспекті помежи Обводним Каналом а вулицею І-ої Роти. Вони ішли оден за другим у віддалі сорок кроків. Розходилося о це, щоби через вибух одної з бомб не спричинити вибуху іншої, сусідної, і ще не киненої. Боришанський мав перепустити попри себе Плевого, щоби на всякий випадок відтяти йому відворот. Дперва Сазонов перший мав кинути свою бомбу.

День був соняшний і ясний. Підходячи до скверу коло церкви св. Покрови побачив я ось яку картину: На лавочці сидів Сазонов і дуже докладно научав Сікорського, де мав затопити свою бомбу. Сазонов був цілком спокійний і здавалося що цілком не журиться своєю власною безпекою. Сікорський дуже побожно слухав його поучення; о кілька лавок дальше сидів як звичайно спокійний Боришанський а перед самою церквою стояв Каля-

єв, та знявши шапку перехрестився кілька разів з великим розмахом.

Я підійшов до Каляєва та з легка торкнув його рамя Він не перестаючи хреститися звернувся до мене таї питає:

Чи вже час?

Я глянув на годинник: було власне дваццять мінут по девятій.

Так в! кажу — вже йди!

Тим часом Боришанський встав ліниво протягаючись зі своєї лавки та без всякого поспіху, кроком звичайного спацеровича подався до Петербурського Проспекту. За ним пішли Сазонов і Сікорський. Перший з них усміхнувся, стиснув руку Сікорському та піднявши голову до гори пішов скорим кроком за Боришанським.

Тепер і Каляєв рушив з місця Він поцілував мене та пішов своїм молодечим, повним принади кроком за тамтими. Послідним в тім поході був Сікорський. Я слідив зором за ними. Весело блискали на сонці металеві гузики, що були на залізничім мундурі Сазонова. Він ніс свою дванаццять фунтову бомбу в правій руці й було видно, що не легко йому це приходило.

Тепер я звернувся назад на Садову вулицю а перейшовши її в попереk вийшов я Вознесенським Проспектом на Проспект Ізмайлівський числячи на це, що побачу наших боввиків уже на відповідних відтинках.

Уже з зовнішнього вигляду вулиці можна було візнати, що Плеве буде незабаром туди їхати:

офіцери і підстарші поліції мали постави повні напруженого очікування, а на рогах вулиць крутилися шпідлі.

Коли я доходив до вулиці Семої Роти зауважив я, як на її закруті поліцай витягнувся на позір. В тій самій хвилі на мості, що був перекинений через Обводний Канал побачив я Сазонова. Він ішов так як і перше вільним кроком з піднесеною високо головою а бомбу ніс на зігненім рамени правої руки. В тій хвилі почув я за собою тупіт кінських копит а попри мене скорим трапом переїхала карета запряжена двома карими кіньми. Цим разом не було на кізлі льокая але при лівім заднім колесі їхав шпідель, котрим був як пізніше показалося агент охрани Фридрих Гартман Зваду їхали малою повозкою, запряженою в чорного рисака іще два шпідлі. Не було сумніву, це їхав Пявель!

Проминуло кілька секунд, повозка зникнула мені з очей але я знав, що вона тепер їде поздовж Ізмайлівського Проспекту. Тих кілька секунд здавалося мені такими довгими немов цілий вік.

Нараз монотонний вуличний гомін перервав тяжкий, глухий грім вибуху. Зараз безпосередно по тім забрящав срібний голос шклянних шиб, що посипались зі всіх вікон на землю. І побачив я вузку на долині лійку сіро-жовтого, по берегах чорного диму, що зносячися в гору ставав чим раз ширший аж нарешті на висоті четвертого поверха розпростерся над цілою вулицею мов великий, брудний бальдахим. Мені здавалося, що бачу посеред цього диму якісь в гору летячі тріски, тря-

пці та якісь чорні черти чогось блище неозначеного. Мені заперло на коротку хвилю дух у грудях. Тому однак, що я власне ждав на вибух то я очевидно скорше опам'ятався, чим публіка, що власне тоді була на вулиці. Я кинувся чим скорше на місце вибуху. Якийсь вистрашений голос кричав за мною: „не біжіть пане бо це ще не кінець.“

Коли я підбіг до місця катастрофи, то дим розійшовся вже був цілком а у воздуху чути було сильний запах спалености. Безпосередно передімною на дорозі, яких чотири кроки від хідника — лежав Сазонов. Він спирався на лівій руці, а голова його звисла на праве рамя, шапка зсунулася з голови а гарне його кручене каштановате волосся засланило йому чоло. Лице його було смертельно бліде а по чолі і по лиці плили вузькі струмочки крові. Очі його були мутні і на-пів примкнені; черево було цілком закрававлене, а велика, темно-кровава калабаня була під ним та випиваючи вуличний порох — чим раз більше поширялася.

Я нахилився над ним а глядячи осторожно в його лице старався розслідити чи він ще жив. В тій хвилі почув я чийсь голос:

„А як там з міністром?“

Кажуть, що він щасливо дальше поїхав — була відповідь.

З цього я очевидно вносив, що Плеве жив а Сазонова забили.

Я стояв над Сазоновом сам не знаючи, що робити. Поліційний офіцер, блідий клемцаючи зі зворушення зубами підійшов до мене і вимахуючи

руками в білих рукавицях скоро і напів непритомний повторював: „Прошу відійти! Добродію прошу відійти!“

Я відвернувся та зачав йти в напрямі Варшавського двірця. Відходячи не зауважив я однак, що кілька кроків від Сазонова лежав пошматований труп Плевого та частини розбитої карети. На проти мене бігла товпа людей: Були це мулярі у фартухах червоних від цегляного пороху.

Я перетискався через товпу а через голову все шибала мені одна думка: Плевє жив, а Сазонов забитий.

Довго так волочився я по місті аж цілком махінально найшовся я біля Технольоґічного Інституту, де все ще на своїй колясці сидів в ролі „ізвозщика“ Дулебов. Я сів в коляску а він питає: „Ну і що?“

Плевє жив...

„А Сазонов?“

— Забитий!

Болісний корч скривив лице Дулебова, котрого сердечним другом був Сазонов.

Ми мовчки їхали дальше. По якімсь часі відвернувся Дулебов зі свого кізла до мене та питає: „Щож тепер робити?“

— О третій годині — кажу — їдьте знов перед Технольоґічний Інститут. Там звернуть вам бомбу.

На це кивнув Дулебов потакуючо головою,

Попращавшись з ним пішов я в Сад Юсупова в котрім на випадок невдачі мали зійтися усі ті

бобвики, що ще лишуться при життю. Я мав надію, що чейже всіх їх не поарештують, та що вони звернуть свої ненарушені бомби. Хотів я їх наново розставити і ждати на Плевого коли буде вертати. Ми знали, що він звичайно вертає від царя межі третьою а четвертою годиною. Тепер метачами бомб мали би стати я, Дулебов і ті, що ще лишились живими.

Тим часом в Саді Юсупова не застав я нікого, Каляєв ішов за Сазоновом через цілий час та уважно пантрував щоби задержати відступ сорок кроків. Коли Сазонов ступив вже на міст на Обводім Каналі зауважив Калаєв, що він нараз приспішив кроку з чого можна було вносити, що він уже побачив карету. Колиж вона зрівналася з Сазоновом Каляєв вже був на мості і бачив з того підвищення перебіг цілого замаху, та як карета розлетілася на всі боки. Не будучи певним, чи Плевє забитий чи ні він задержався, бо коли ні то треба було приготувитись до кишення другої бомби. Коли він це так роздумував перебігла коло него пара покровавлених коней тягнучи за собою передні, від карети відірвані колеса. Він завернувся отже в напрямі до Варшавського Двірця і пішов повільним кроком до становища Сікорського. По дорозі задержав його якийсь сторож.

„Що там сталося?“ — питає.

Або я знаю? — відповів Каляєв.

Сторож глянув на нього зпід лоба: „Таж преці звідтам ідеш!“

— Ну, та звідтам.

„То як же нічого не знавш?“

— Та звідки маю знати? Кажуть, що везли гармату, і вона експлюдувала.

Каляев пішов далше і після умови утопив свою бомбу в ставі, та негайно виїхав до Києва.

Боришанський чув вибух за собою а різні дребязги посипались йому на голову. Переконавшись, що Плева не їде з поворотом, він так як і Каляев затопив свою бомбу і виїхав з Петербурга.

Зате Сікорський — так, як ми і побоювались — ради собі не дав. Місто піти до Петровського Парку, винаймати лодку без керманича і виїхати на море, — він зробив цілком інакше: коло Гірничого Інституту наймив лодку разом з керманичем, щоби переїхати Неву на другий бік, а підчас плавби в очах керманича кинув бомбу до води. Керманич побачивши це запитав його, що то він такого викинув. На це Сікорський навіть не відповідаючи йому — пхнув йому в руку 10 рублів. Цей причаливши до берега взяв його за обшивку та відпровадив до поліції.

Слідчі власти через довший час не могли в Неві нічого знайти і тому не могли доказати Сікорському що і він брав участь в замаху на Плевого. Аж якось в осени рибаки випадково ту бомбу вловили.

Що до мене то я не заставши нікого в Саді Юсупова пішов до парні викупатися а положившись на канапці, перележав так аж до години другої, коли після мого обчислення прийшов час, щоби відшукати Швайцера і приготувити новий замах

на Плевого. Вийшовши на вулицю купив я махінально у рознощика надзвичайний газетний додаток сподіваючись вичитати якісь нові вісті з російсько-японською фронт. Та на першій місци впав мені в очі некрольог та в чорних рамцях поміщений портрет Плевого.

О годині одинайцятій перенесли раненого Сазонова до Александровського шпиталю, де в присутности міністра судівництва Мураввва зроблено йому операцію. Підчас слідства він, відповідно до інструкції боввої організації — відказався від виявлення свого імени і уділення якої небудь інформації.

Однак ми конспіраційною дорогою одержали від Сазонова з тюрми листа, в котрім між іншим писав він таке:

„Коли мене арештовано то мов лице представляю лише одну якусь запухлу масу. Я був ранений майже смертельно в правий бік, на лівій нозі мав я відірвані два пальці та сторощену стопу.

„Прийшовши до притомности і не знаючи ще як я тяжко ранений хотів я через самоубійство уникнути увязнення, але не мав сил, щоби витягнути револьвер. Через кілька слідуєчих днів лежав я непритомний в горячці а через три тижні не здіймали мені перепаски з очей. Через два місяці не міг я рушитись на ліжку і мене годували мов дитину, вливаючи їду просто до рота. Поліційні агенти удаючи лікарів будили мене і навмисно деднервували оповідаючи різні страховища про вибух. Наслухався я немало всіляких насмішок над „паршаком“ Сікорським... це були справжні тортури!

„Наш ворог є безмежно підлий і дуже небезпечним є, коли чоловік ранений віддатися йому в руки. Повідоміть про це товаришів. Бувайте здорові до роги брата! **Честь Сонцю свободи, котре уже сходить!**“

Разом з Сазоновим судили і ЛейбуСікорського, мешканця міста Книшева. Він був з професії гарбар і працював від чотирнадцятого року життя найперше в Книшеві, потім в містечку Кримках а нарешті в Білімстоку. В Кримках зійшовся він пораз перший з революційним рухом, але вступив до партії в Білімстоці. Тоді то власне заприятелював він з Боришанським, котрий в червні 1904 року зарекрутував його до бойової роботи.

Розправа відбулася 30 листопада 1904 року в Петербургським Суді окружним перед лавою судд в присяглих Сазонова боронив славний адвокат Карапчевський, а Сікорського не менше славний Казарипов. Вирок відсудив обох від горожанських прав, Сазонова засудили на безтермінові тяжкі роботи а Сікорського на двацять літ. Був це зглядно лагідний вимір кари, так як всі (Сазонов також) були переконані, що ціла справа піде перед наглий суд і скінчиться засудом смерти через повішення. Однакож та зглядна лагідність походила від цього, що уряд іменууючи міністром внутрішніх справ князя Святополка Мірського рішився був піти на угодову політику, та не бентежити публичної опінії засудами смерти.

Обох засуджених замкнули по вироку в Шлісельбургу, звідки в році 1906 перенесли їх до страшної Акатуйської каторги.

В передплаті:

В Ціна „Франківська бібліо-
И течка“ з пересилкою 25 зл.
Д „Грінченківська бібліотечка“
А з пересилкою, — 12 зол.
В

Н Замовлення й гроші вислати на адресу:
ИЦТВО „ЧОРНОГОРА„
Коломия, Мокра 5 (бічна).

У Видавництві „ЧОРНОГОРА“ можна
набути слідуючі книжки:

„Бібліотечка Селянина“

Пошестні хвороби на свійських тваринах	— —	1'35 зл.
Кінські ноги та копита	— — — — —	1 35 „
Як вибирати доброго коня	— — — — —	1.35 „
Сап	— — — — —	0'70 сот.
Слинівка або ящур	— — — — —	0'40 „
Що потрібно знати пастухові	— — — — —	0'90 „

Пастівні хвороби свійських тварин	— — — — —	0 70	„
Телій	— — — — —	0 90	„
Короста на худобі	— — — — —	0 70	„
Телій	— — — — —	0 70	„
Пошесті що переходять з тварин на людей	— — — — —	2 25	зл.
Шкідливі та отруйні для тварин рослини	— — — — —	3 24	„
Корма для худоби	— — — — —	0 90	сот.
Хліви на худобу	— — — — —	0 70	„
Полеві шкідники	— — — — —	1 60	зл.
Шкідливі комахи саду	— — — — —	7 50	„
Боротьба з посухою, шкідниками та бурянами	— — — — —	2 70	„
Городні шкідники	— — — — —	1 35	„
Де і як розводити виноград	— — — — —	0 70	сот.
Виноградництво без підщепів	— — — — —	2 —	зл.
Виноградник та як його доглядати	— — — — —	1 50	„
Як зберігати садовину	— — — — —	1 70	„
Як господарювати малоземельному селянинові	— — — — —	0 90	сот.
Селянське господарство заробляє звірусіль потроху	— — — — —	2 50	зл.
Як розводити ліс	— — — — —	0 45	сот.
Як використати м'ясні продукти	— — — — —	0 70	„
Квітництво промислове та садибне	— — — — —	4 35	зл.
Помідори	— — — — —	2 25	„
Порадник з виноградництва	— — — — —	13 50	„
Коноплі	— — — — —	2 70	„
Технічна перерібка садовини та городини	— — — — —	6 30	„
Олійні рослини	— — — — —	3 60	„
Засів цукрового буряку	— — — — —	0 90	„
Яку худобу розводити у північ-західній Україні	— — — — —	3 15	„
Нове в скотарстві	— — — — —	6 75	„
Птахівництво	— — — — —	7 00	„
Практичне винопробство	— — — — —	11 00	„

Підвищення врожайності агромінімум	—	—	0'90	„
Гуси качки нидики	—	—	5'49	„
Свійська птиця та її історія	—	—	1'70	„
Практичне маслоробство	—	—	6'75	„
Бондарство	—	—	1'15	„

Видання „ЧОРНОГОРИ“

Франко П. Дядько Шкіпер оповід.	—	—	2'00	зол.
„ „ Без праці — драма казка	—	—	1'60	„
„ І. Мойсей — поема 4 вид.	—	—	1'00	„
Савінков Б. Як ми вбили рос. міністра Плеве	—	—	1'00	„

ДРУКУЄТЬСЯ: ПИСЬМЕННИКИ УКРАЇНИ

(образ 70×100)

поверх 50 світлин укр. письменників

Ціна в передплаті 3 зол.

(по виході з друку буде дорожше!)

В-во „**ЧОРНОГОРА**“

◆◆◆ мав на складі й продає: ◆◆◆

Чайковський А	Др:	Панич	повість	—	5 зл.
”	”	”	Малолітний	—	2 ”
”	”	”	Не було виходу	—	”
”	”	”	Віддячився	—	4 ”
”	”	”	До слави	—	4 ”
”	”	”	П. К. Сагайдачний	0 50	”
”	”	”	Дмитро Самовванець	1	зл.
”	”	”	Хотинська справа	1	”

◆◆◆ Власні видання: ◆◆◆

Франко П:	Дядько Шкіпер	опов.	2 —	зл.
”	Борислав Сміється	драма	2 —	”
”	Без праці кавка	драма	1 60	”
Трильовський Др.	Як ми вбили рос.	мін.		
	Плеве		1 —	”
Франко І	Мойсей	поема	—	1 —

ДРУКУЄТЬСЯ: ПИСЬМЕННИКИ УКРАЇНИ

(образ 70×100)

поверх 50 світлин укр. письменників

Ціна в передплаті 3 зол.

(по виході з друку буде дорозше!)